

*Др Драган Батавељић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу*

*УДК: 343.54/.55:061.232
DOI: 10.46793/XXIV-13.247B*

УСЛУГЕ ОРГАНИЗАЦИЈА ЗА БОРБУ ПРОТИВ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ*

Резиме

Аутор у раду указује на стални пораст насиља у породици. Ова појава је посебно интензивна последњих неколико деценија и представља веома значајан проблем. Овом насиљу су изложени, пре свега, жене и деца, али скоро две деценије насиље у породици трпе и мушкарци. Ову појаву срећемо и у Републици Србији, као и у другим земљама света. Тај проблем је, посебно, актуелан у Сједињеним Америчким Државама. Република Србија настоји да реши овај проблем доношењем одговарајућих закона и усвајањем Националне стратегије за спречавање и сузбијање насиља. Зато је породично насиље постало предмет шире друштвене расправе и научних истраживања. Оно је окарактерисано и као кривично дело доношењем Кривичног законика и Породичног закона из 2005. године. Одговор нашег друштва је недвосмислен, јер Уставом Републике Србије из 2006. године гарантује сваком лицу једнаку законску заштиту без дискриминације. Овај, највиши општи правни акт, гарантује сваком грађанину наше државе, достојанство и слободан развој личности, неповредивост психичког и физичког интегритета. Зато, у нашој земљи, постоје бројни органи надлежни за спречавање насиља у породици и пружање услуга заштите и подршке жртвама. У пружању тих услуга, значајну улогу имају и бројна правна и физичка лица и удружења, као и невладине организације. Посебна пажња се посвећује заштити малолетних лица и остваривању њихових права, сигурности и безбедности. Коначно, у последњој деценији је евидентан велики пораст насиља према мушкарцима. Ради заштите, подршке и пружања услуга жртвама насиља, без обзира на пол и узраст, све је већи број сигурних кућа, као прихватилишта за угрожена лица.

* Рад је написан у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2022. годину који се финансира из средстава Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Кључне речи: *насиље, породица, жене, мушкарци, деца, сигурне куће, прихватилишта, правна помоћ, државни органи, невладине организације, локална самоуправа, Република Србија*

1. Увод

Последњих неколико деценија се разумевање значаја и озбиљности проблема насиља у породици доста променило, пре свега што је овај појам уведен у правна документа међународног и националног карактера. Због тога се овај проблем сада сагледава као друштвени, а не као приватни (породични), јер држава данас има обавезу да заштити жртве насиља у породици. Уколико држава не би реаговала, ово насиље би се сматрало прећутним одобравањем. До сада је било много покушаја формулисања једне универзалне дефиниције насиља у породици, али се као заједнички именилац бројних дефиниција овог појма могу сматрати физичко, психичко, економско и сексуално насиље, које треба санкционисати. Поред тога, данас је широко прихваћено схватање да насиље у породици представља злоупотребу моћи, с тим што савремена истраживања указују на то да је насиље над женама најзаступљенији облик овог кривичног дела. Управо, због тога је у Републици Србије, пре више од једне деценије, тачније 2011. године, усвојена *Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партнерским односима*¹. Овом Стратегијом су биле дефинисане и стратешке области за сузбијање наведеног насиља, при чему се као прва област наводи превенција, с обзиром да један од посебних циљева указује да је неопходно стално образовање грађана. То је потребно, како на основним студијама, тако и током професионалног усавршавања, као и организовањем образовних програма чији је циљ уочавање и разумевање насиља у породици. Посебну улогу у овој едукацији, као и каснијем професионалном раду, имају психолози, педагози и социјални радници, који се, најчешће, налазе у улози пружалаца услуга помоћи жртвама насиља. После једне деценије, донета је *Стратегија за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици за период 2021-2025. године*². Према овој стратегији постоји неколико облика насиља, у које убрајамо: 1) занемаривање (емоционално, физичко, едукативно, медицинско, излагање ризику, неадекватан надзор); 2) физичко насиље; 3) сексуално насиље; 4) сексуална експлоатација; 5) емоционално насиље; 6) експлоатација; 7) малтретирање и 8) економско насиље.

Због свега тога, насиље у породици је последњих неколико деценија постало предмет шире друштвене расправе, научних истраживања, као и бројних друштвених и државних институција. Овим проблемом се, данас,

¹ Сл. гласник РС, бр. 27/2011-6.

² Сл. гласник РС, бр. 47/2021.

нарочито баве невладине организације, које истичу да породично насиља, у коме су жртве најчешће жене, представља један од најдрастичнијих облика кршења људских права. Отуда се, у Републици Србији, спроводе бројна истраживања, чији је основни циљ утврђивање заступљености насиља у породици, а посебно над женама, тако да је ово кривично дело први пут инкриминисано у Закону о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 2002. године (чл. 18а). Такође, ово насиље је инкриминисано и одредбама Кривичног законика из 2005. године (чл. 194) и одредбама Породичног закона из 2005. године (чл. 197), које насиље у породици дефинишу као „понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице“.

2. Стратешки циљеви за сузбијање насиља у породици

Да би се једно друштво успешно борило против насиља у породици, потребно је, пре свега, дефинисати овај термин, као и друге сродне појмове, разумети настајање и одржавање насиља у породици и указати на његову повезаност са ширим друштвеним контекстом. Такође, неопходно је приказати стратешке циљеве за сузбијање овог насиља и друштвени одговор на ову негативну друштвену појаву. За успех у овој активности пружања услуге, посебно је значајан рад са жртвама насиља, јер је неопходно разумевање динамике одржавања насилних односа и разлога за остајање или напуштање насилног партнера. При томе је потребно организовање саветодавног рада са жртвама насиља, разумевање починилаца овог кривичног дела, као и практични рад са њима.

Један од основних циљева у борби против насиља у породици, јесте разумевање односа ове негативне друштвене појаве и ширег друштвено-историјског контекста, а посебно утврђивање основних узрока настанка ове врсте насиља, које спада у ред најтежих облика насиља. Наиме, треба нагласити да се његовим вршењем крше основна људска права и слободе оног члана породице према коме се то насиље испољава. Ту мислимо, пре свега, на право на слободу и безбедност, на физички и психички интегритет, на достојанство и сексуални интегритет и, коначно, право на живот³, из чега се може закључити да је ово један веома сложен, тј. комплексан проблем. Због тога је за његово разумевање потребно узети у обзир деловање бројних фактора, као што су социо-економски, друштвени, психички, културолошки и многи други. Морамо, нажалост, указати на чињеницу да Република Србија, као и друге бивше југословенске земље, представљају друштва под стресом, на чијим просторима су се одигравала ратна дешавања, у мањем или већем обиму. Отуда, транзициони токови и ратови, представљају, несумњиво, веома снажне

³ Видети шире: Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С., *Породично-правна заштита од насиља у породици у правосудној пракси Србије*, Београд, 2010.

генераторе за многе друштвено-негативне (неприхватљиве) појаве, међу које, свакако, спада и насиље у породици, условљено значајним променама у друштвеном и економском статусу мушкараца и жена⁴.

Наиме, у бившим југословенским земљама, као и уопште у транзиционим земљама, последице ратова и друштвено-економских промена су несумњиве, јер је последња деценија XX века на простору бивше Југославије била обележена доминантним утицајем рата. Све је то условило бројне промене, како на макро, тако и на микро плану, међу којима убрајамо, пре свега, распад земље, политичке несугласице, бројне етничке конфликте, поларизацију, дестабилизацију, нетолеранцију, присилну миграцију, проблеме у међуљудским односима и слично. Ове промене су врло брзо довеле до економске кризе, повећања незапослености, осиромашења становништва, пада животног стандарда, погоршања услова становања и слично. Несумњиво, то је довело до великих и наглих промена у економском и социјалном статусу становништва, раслојавању друштва, стварању великих разлика између појединих категорија становништва и слично, а све је то, неминовно, водило појави и ширењу друштвеног стреса. У таквим условима, породица као основна ћелија друштва, није могла да остане имуна, тако да су политичке и економске промене, до којих је дошло у земљама у транзицији, довеле до пада друштвених прихода, бројних приватизација државне имовине⁵. Становништво у пост-комунистичким земљама (његов велики део) је било осиромашено услед повећања незапослености, смањивања плата и пензија, тј. нередовних примања, а врло често, и потпуног одсуства редовних исплата зарађених њиховим радом.

Притом, морамо нагласити да све ове промене, а пре свега, сиромаштво и губитак посла, имају несумњив утицај, како на жене, тако и на мушкарце, али много више женски део популације. То је, стога, што ове промене доводе до потпуне економске, а самим тим и друштвене немоћи жена, њихове социјалне несигурности, финансијске несамосталности и зависности од других. То има даље, тј. шире последице на положај и статус слабијег (нежнијег) пола, јер ова економска зависност и губитак сопствених извора прихода, доводи до зависности жене од свог мушког партнера и, свакако, представља (пored осталих) значајну препреку за напуштање брачног друга и прекид насилног партнерског односа. Ти лоши економски услови и финансијска несамосталност жене доводе је у тешку ситуацију и један зачарани круг, који јој онемогућава да се одлучи за одлазак и излазак из таквог породичног стања⁶. Тешкоће у

⁴ Николић-Ристановић, В., *Преживети транзицију. Свакодневни живот и насиље у посткомунистичком и постратном друштву*, Београд, 2008.

⁵ Ове приватизације су, често пута, биле сумњивог карактера и извршене противно утврђеним правилима понашања.

⁶ Константиновић Вилић, С., *Социјални и економски фактори веће изложености жена насиљу у породици*, Зборник радова: Породица у лавиринту породичног насиља, Ниш, 2013, стр. 97.

доношењу одлука у таквим околностима изазваним сиромаштвом, изненадним и брзим променама у социјалном и економском статусу, доводе до високог нивоа стреса, дестабилизације и дезорганизације породичних односа, као и појаве насиља у породици.

3. Појам насиља у породици

Пре него што покушамо да дамо једну опште-прихватљиву дефиницију ове негативне друштвене појаве, указаћемо на чињеницу да је она данас, нажалост, све чешћа и да се не односи само према женама, као нежнијем и слабијем полу, него и према осталим члановима породице, пре свега, малолетној деци. Но, оно што је за овај рад врло интересантно и што треба нагласити, јесте и чињеница, која је карактеристична за нашу земљу (у новије време) да постоји и насиље жена према мушкарцима, као и насиље деце према својим родитељима и другим укућанима. С обзиром да живимо у култури која је претежно патријархална (иако се много тога променило последњих деценија), изложеност жена насиљу је укорењена, управо, у таквој структури друштва. Свакако, корене ове негативне друштвене појаве срећемо пре Првог светског рата, али и између два рата на просторима где је долазило до распадања старог, задружног типа породице. Традиција борбеног духа, утицај турских освајања и вишевековног ропства, као и бројни други фактори, доводили су до грубости према женама и примени силе у пракси. Жене су биле васпитавање од малих ногу да буду послушне и покорне, да поштују породицу као светињу и да, због тога, често пута истрпе доминацију мушкараца. Отуда, не чуди податак да се у делима, како страних, тако и домаћих аутора могу наћи одређене пословице, које сликовито описују ранији (преовлађујући) и данашњи (далеко бољи) положај жена и њихов партнерски однос у Републици Србији. Овом проблему су посвећена многа социолошка истраживања, нарочито после Другог светског рата, у којима истраживачи долазе до закључка да је, управо, традиционална патријархална култура стимулисала и подстицала ово насиље. На подручјима где је ова култура опстала до данашњих дана, нажалост, највећи проблем се састоји у непостојању отпора и високој толеранцији, јер жене врло мало или уопште не пријављују такве случајеве насилничког понашања својих партнера (брачних или ванбрачних) институцијама и установама које могу да их заштите и пруже одговарајуће услуге социјалне и сваке друге помоћи.

Наравно, треба указати на значај породице као основне ћелије друштва и све последице, пре свега, на малолетну децу и њихово одрастање, школовање, васпитање и слично, уколико дође до развода брака. Данас смо сведоци и једне друге појаве, која је врло актуелна, посебно у високоразвијеним земљама. То је процес социјализације жена, који доводи до учвршћивања женског идентитета, који је везан за њихову успешност у школовању, изградњи каријери, постизању врхунских резултата у свим областима друштвеног живота и слично. Међутим, поред свих позитивних страна, овај процес може одвести у другу крајност и

олако напуштање брачне заједнице. У таквим срединама се жене све мање васпитавају и социјализују у правцу толеранције, трпеливости и мирења са оним што им се дешава у породичном дому. Постају самосталне, независне и не желе да „пређу“ преко било каквих проблема у браку. Више не постоје, као раније, економска ограничења и зависност жена од својих брачних партнера.

Када је реч о нашој земљи, као и земљама у окружењу, треба рећи да су ратна дешавања на овим просторима, довела до ретрадиционализације односа између полова и то кроз јачање позиције мушкараца у односу на жене. Неспорно је да су оваква дешавања довела до низа других негативних појава, као што су губитак сталног запослења, престанак рада појединих предузећа, нелегалне приватизације, финансијска нестабилност и промена друштвеног статуса, умањена примања, стамбени проблеми и слично. Све је то довело до ситуација у којима може да настане породично насиље, које може да се дефинише као облик насиља који је извршен у „оквиру домаћинства, сродничких или партнерских односа, без обзира да ли особе живе заједно. Насиље у породици се јавља у више облика: насиље у браку, партнерско насиље, насиље према члановима заједничког домаћинства, насиље према деци“⁷. Несумњиво да је, управо, партнерско насиље у коме су жртве најчешће жене, најраспрострањенији облик овог насиља. Оно што треба на овом месту нагласити, јесте и чињеница да овај облик насиља могу починити, како садашњи, тако и бивши партнери и то без обзира да ли су венчани или не, као и да ли живе заједно или одвојено. Притом је посебно битно разумевање узрока насиља, које може утицати на интервенције и рад професионалаца у пракси, развој одређених политика заштите и процес пружања услуга жртвама.

4. Одговор нашег друштва и политика борбе против породичног насиља

Уставом, као највишим општим правним актом, у највећем броју демократских земаља, предвиђена је заштита читавог корпуса људских права. Такав је случај и са важећим Уставом Републике Србије, донетим 8. новембра 2006. године, који својим одредбама садржаним у чл. 21. недвосмислено зајемчује једнакост свих грађана пред Уставом и законом, наводећи да „свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације“. Такође, одредбама овог члана се забрањује свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу расе, **пола**, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или

⁷ Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С., *нав. дело*.

физичког инвалидитета⁸. Да би ове одредбе уставног текста биле потпуно испоштоване, највиши општи правни акт наше земље даље предвиђа и заштиту људских и мањинских права и слобода (чл. 22), одредбом да свако има право на судску заштиту ако му је повређено или ускраћено неко људско право, као и право на уклањање последица које су повредом настале. С тим у вези, сваки грађанин може да се обрати међународним институцијама ради заштите својих слобода и права зајемчених Уставом.

Гарантујући сваком грађанину Републике Србије људска права и слободе, републички Устав посебно указује на неприкосновеност достојанства и слободног развоја личности, што су сви дужни да поштују и штите (чл. 23), као и на неповредивост психичког и физичког интегритета (чл. 25), тако да нико не може бити изложен мучењу, нечовечном или понижавајућем поступању или кажњавању, нити бити у положају сличном ропству или изложен принудном раду, који је строго забрањен (сексуално или економско искоришћавање лица које је у неповољном положају сматра се принудним радом). Сваки облик трговине људима је забрањен, па је у том смислу, Устав недвосмислено установио и право на личну слободу и безбедност, а посебно, право на живот, одредбом да је људски живот неприкосновен (чл. 24. ст. 1). Нажалост, врло често се дешава да се ова најважнија основна људска права крше. Оно што је поражавајуће, јесте чињеница да је у Србији, према подацима из медија и сазнањима које бележи Аутономни женски центар, у првој половини 2022. године убијен исти број жена као и током целе 2021. године. Тачније, у првих осам месеци 2022. године, у породично-партнерским односима је на смрт страдало 23 жене, док је у септембру исте године, пријављено убиство у размаку од само два дана, једне Београђанке и једне Суботичанке.

Овде посебно забрињава податак да су, поред пораста смртних случајева, убице све бруталније, а да жртве слабо ко чује. О томе довољно говоре налази Аутономног женског центра, који се бави овом проблематиком и према чијим истраживањима су, у последњих 12 година, у Србији убијене 353 жене од стране партнера или члана породице. Међутим, будући да овај Центар податке прикупља из медија, као јавно доступног извора информација (потом се ове бројке проверавају са надлежним институцијама), треба имати на уму да је могуће да је број убијених жена и већи, будући да, вероватно, не доспевају сви случајеви у медије. Такође, није могуће тачно утврдити ни колико жена умре од последица дугогодишњег трпљења породичног насиља. Зато је неопходно радити на унапређењу доступности података о оваквим случајевима и формирању јединствене евиденције у коју би се сливали подаци из свих институција које се баве пружањем услуга жртвама породичног насиља. Тако

⁸ Овде треба нагласити да се не сматрају дискриминацијом посебне мере које Република Србија може да уведе у циљу постизања пуне равноправности лица или групе лица, која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима.

је, на пример, само током 2021. године, путем СОС телефона наведеног Аутономног женског центра, примљено чак 4094 позива од стране 829 жена.

Све ово указује на чињеницу да постоје бројни изазови и крупни задаци у раду многих организација и институција, с обзиром на велики број пропуста у одговору на насиље према женама. Наиме, најсвежија истраживања указују на неблаговремено поступање и непрепознавање насиља, на изостанак међуинституционалне размене информација и непрепознавање присутности показатеља високог ризика од смртог исхода ове негативне друштвене појаве. Ту се, посебно, наводи и непостојање механизма за праћење наведених мера заштите, као и проблем недовољних кадровских, техничких и других капацитета и знања у самом систему заштите жена од оваквог насиља. Посебно забрињава и чињеница да у одређеном броју случајева такво неподношљиво стање постоји у дужем временском периоду и да, понекад, траје годинама, па и деценијама. Разлог за то је, најчешће, страх саме жртве и њеног окружења, као и жеља да све то остане у кругу породице и да се о томе не шире гласине и расправљај у фамилији, суседству, на послу, по медијима и слично. Међутим, то је погрешно и уколико постоје сазнања о насиљу, иста треба доставити надлежним органима, подизати свест јавности и информисаности и указати на чињеницу да је овакве појаве могуће пријавити и анонимно.

У Републици Србији постоји велики број закона који регулишу скоро све области друштвеног живота и неспорно је да је највећи број ових општих аката урађен квалитетно и сагласно нашем Уставу, као и међународним конвенцијама и декларацијама које санкционишу ову, изузетно значајну, материју породичног насиља. Међутим, проблем је што се они, често пута, не примењују, па је то случај и са актуелним Законом о спречавању насиља у породици из 2016. године⁹, којим се уређује спречавање оваквих појава и поступање државних органа и установа у пружању заштите и подршке жртвама¹⁰. Основни циљ његовог доношења је да на један општи и јединствен начин, уреди поступање државних органа и установа у пружању најразличитијих услуга и тиме омогући делотворно спречавање насиља у породици и хитну, благовремену и делотворну заштиту и подршку жртвама. Наведеним Законом су одређени надлежни органи за спречавање насиља у породици и пружање услуга заштите и подршке жртвама, у које спадају: полиција, јавна тужилаштва, судови опште надлежности и прекршајни судови (као надлежни државни органи) и центри за социјални рад (као установе). Поред надлежних државних органа и центара за социјални рад, у спречавању

⁹ Сл. гласник РС, бр. 94/2016.

¹⁰ Уколико наведеним Законом није другачије одређено, ради спречавања насиља у породици, у поступцима против учинилаца овог кривичног дела и пружања услуга заштите и подршке жртвама насиља у породици, примењују се Кривични законик, Законик о кривичном поступку, Закон о парничном поступку, Породични закон и Закон о полицији.

насиља у породици, путем пружања услуга помоћи и обавештавања о насиљу, као и давању подршке жртвама насиља учествују и друге установе у области дечје, социјалне заштите, образовања, васпитања и здравства, као и тела за родну равноправност на нивоу локалних самоуправа. Наравно, подршку жртвама насиља у породици и пружању услуга, могу да учине и друга правна и физичка лица и удружења.

5. Органи надлежни за спречавање насиља у породици и пружање услуга заштите и подршке жртвама

Сагласно важећем, напред наведеном Закону о спречавању насиља у породици, као први орган надлежан за спречавање насиља у породици и пружање услуга заштите и подршке жртвама наводимо **полицију**. Наиме, руководилац подручне полицијске управе одређује полицијске службенике који су завршили специјализовану обуку¹¹. Када је реч о полицији и њеној улози у спречавању ове врсте насиља, једна од најважнијих ствари у том ланцу јесте пријава и препознавање ове негативне друштвене појаве. Наиме, сваки грађанин је дужан да полицији (или јавном тужиоцу) пријави насиље у породици или непосредну опасност од њега и то без икаквог одлагања. Та обавеза постоји и на страни сваког државног или другог органа, организације или установе, а надлежни државни органи и центри за социјални рад су дужни, да у оквиру својих редовних послова и овлашћења, препознају ову врсту насиља или опасност од њега. Хитно прослеђивање полицијским службеницима пријаве о насиљу у породици или непосредној опасности од њега је посебно значајно ако је сазнање о томе добио јавни тужилац. Он је дужан да то своје сазнање одмах проследи Министарству унутрашњих послова, како би о томе био обавештен надлежно полицијски службеник, који мора одмах да поступи у складу са својим овлашћењима. Ту се мисли, пре свега, на пружање прилике могућем учиниоцу наведеног кривичног дела, који је доведен у надлежну организациону јединицу полиције, да се изјасни о свим битним чињеницама. Такође, од треба да прикупи сва потребна обавештења од свих других полицијских службеника и одмах процени ризик непосредне опасности од насиља у породици, како би у складу са важећим Законом (чл. 17. ст. 1), могао да изрекне хитну меру за спречавање овог насиља. Уколико могући учинилац није доведен у одговарајућу јединицу полиције, надлежни полицијски службеник може, по потреби, да затражи мишљење центра за социјални рад и да процени ризик одмах чим прими од полицијских службеника обавештење о насиљу (или непосредној опасности од њега).

¹¹ То је, управо, у складу са оним што смо напред навели да је у овој области неопходна стална едукација, обука и усавршавање одговарајућих полицијских службеника, како би могли да одговоре бројним захтевима заштите жртава насиља у породици и пружању услуга у овој области.

Оно што је битно нагласити када је у питању рад полиције и пружање њених услуга, тиче се процене наведеног ризика. Наиме, она се заснива на доступним обавештењима и мора да се обави у што краћем року, а посебно се мора водити рачуна о томе да ли је могући учинилац раније чинио насиље у породици, да ли је спреман да га понови, да ли је претио убиством или самоубиством, да ли поседује оружје, да ли је ментално болестан или (зло)употребљава психоактивне супстанце, да ли постоји сукоб око старатељства над дететом, да ли жртва има страх од могућег учиниоца и, пре свега, како она процењује ризик од насиља. Улога надлежног полицијског службеника је овде веома значајна, јер он мора одмах, чим прибави доступна обавештења о насиљу у породици или непосредној опасности од њега, да иста достави основном јавном тужиоцу на чијем подручју се налази пребивалиште, тј. боравиште жртве, надлежном центру за социјални рад и групи за координацију и сарадњу. Овде треба нагласити **хитност**, која налаже надлежном полицијском службенику да, уколико процени ризик и установи непосредну опасност од насиља у породици, одмах изрекне хитну меру учиниоцу који је доведен у полицијску управу (надлежну организациону јединицу полиције – чл. 15. ст. 1. Закона). У хитне мере ове врсте спадају мера привременог удаљења учиниоца из стана и мера привремене забране учиниоцу да контактира жртву насиља и да јој прилази, с тим што оне могу бити алтернативно или кумулативно. Такво наређење надлежни полицијски службеник доставља, одмах после његовог уручења лицу коме је хитна мера изречена, надлежном основном јавном тужиоцу, центру за социјални рад и групи за координацију и сарадњу. Такође, и жртва насиља се писмено обавештава о томе шта је предузето, које су хитне мере изречене и врсти услуга које су пружене.

Овде је, такође, веома значајно поступање **јавног тужиоца**, који после пријема обавештења, процене ризика и наређења проучава обавештења и вреднује процену ризика надлежног полицијског службеника. Ако после тога установи непосредну опасност од насиља у породици, дужан је да суду поднесе предлог да се хитна мера продужи, у року од 24 часа од часа уручења наређења лицу коме је изречена хитна мера. Уз предлог, основни јавни тужилац доставља суду и процену ризика надлежног полицијског службеника, своје вредновање његове процене ризика и друге доказе који указују на непосредну опасност од насиља у породици. Наведени предлог о потреби продужавања хитне мере, подноси се **основном суду** на чијем подручју се налази пребивалиште, тј. боравиште жртве и о њему одлучује судија појединац. За одлуку суда о хитној мери је од одлучујућег значаја вредновање процене ризика надлежног полицијског службеника и основног јавног тужиоца, оцене приложених доказа и изјашњења лица коме је хитна мера изречена. Уколико установи непосредну опасност од насиља у породици, суд на основу свега тога продужава хитну меру, а у противном одбија наведени предлог као неоснован. Против решења основног суда, основни јавни тужилац и лице коме је изречена хитна мера,

могу да поднесу жалбу **вишем суду**, који може исту да одбије и тиме потврди ожалбено решење или да ову жалбу усвоји и преиначи решење основног суда¹².

Поред наведених органа надлежних за спречавање насиља у породици и пружање услуга заштите и подршке жртвама, у целом овом ланцу сарадње у спречавању насиља, веома значајну улогу имају **лица одређена за везу**, која именује руководилац полицијске управе, јавни тужилац основног и вишег јавног тужилаштва, председник суда (основног и вишег) и руководилац центра за социјални рад. Ова лица се именују из реда полицијских службеника, судија и заменика јавних тужилаца, који су завршили специјализовану обуку и из реда запослених из центра за социјални рад. Њихов значај у обезбеђивању сарадње у спречавању насиља у породици се састоји у томе што она пружају бројне услуге, које се састоје у свакодневном размењивању обавештења и података битних за спречавање овог насиља, откривање, гоњење и суђење за кривична дела одређена одредбама Закона о спречавању насиља у породици, као и за пружање заштите и подршке жртвама насиља у породици (чл. 24. Закона).

Такође, у наведеном ланцу су од посебног значаја и услуге које пружа **група за координацију и сарадњу**, која се образује на подручју сваког јавног тужилаштва. Њен задатак је да разматра сваки случај насиља у породици који није окончан правоснажном судском одлуком и случајеве када треба да се пружи заштита и подршка жртвама насиља у породици, да израђује индивидуални план заштите и подршке жртвама и да предлаже надлежном јавном тужилаштву мере за окончање судских поступака. Ову групу чине представници основних јавних тужилаштава, полицијских управа и центара за социјални рад, а надлежни министри (за послове правосуђа, за унутрашње послове и за послове породичне заштите) споразумно доносе правилник о сарадњи, којим се одређују обавезе и сарадња државних органа и установа у пружању услуга при спречавању насиља у породици и пружању заштите жртвама овог насиља (чл. 25-27. Закона). Међутим, оно што је битно нагласити, јесте чињеница да је потребна специјализована обука надлежних полицијских службеника, јавних тужилаца и њихових заменика, као и судија, који примењују наведени Закон и пружају услуге жртвама насиља у породици. Ова специјализована обука се врши према програму коју доноси и спроводи Правосудна академија за јавне тужиоце, њихове заменике и судије, а за полицијске службенике то чини Криминалистичко-полицијска академија.

У пружању услуга заштите и подршке жртви насиља у породици, државни органи и установе надлежне за примену наведеног закона, дужни су да у првом контакту са жртвом, њој дају потпуна обавештења о органима, правним лицима и удружењима, који жртви пружају услуге заштите и подршке, на начин и на језику који она разуме. Такође, жртва насиља у породици има и право на

¹² Виши суд не може да укине решење основног суда и да предмет врати њему на поновно одлучивање.

бесплатну правну помоћ према посебном Закону¹³ (чл. 4) и то, сваки држављанин Републике Србије, свако лице без држављанства, страни држављанин са сталним настањем у Републици Србији, као и друго лице које може да оствари ово право. Поред тога, овде треба навести и израду индивидуалног плана заштите и подршке жртви, која је у надлежности групе за координацију и сарадњу и који она израђује по пријему процене ризика, којом је установљена непосредна опасност од насиља у породици. Овај план садржи целовите и делотворне мере заштите и подршке жртви, као и другим члановима породице којима су таква заштита и подршка потребни. Сврха ових мера је пружање безбедности жртви и заустављање насиља, спречавање његовог понављања, заштита права жртве и пружање психо-социјалне и сваке друге подршке ради њеног опоравка и оснаживања. Овај план одређује извршиоце конкретних мера, рокове за њихово предузимање и план праћења делотворности планираних и предузетих мера.

Посебно значајна врста услуга наведених органа, јесте **евиденција података о насиљу у породици**. Тако, *надлежна полицијска управа* води евиденције о пријављеним случајевима овог насиља, изрицању и извршењу хитних мера, као и извршењу мера од заштите од насиља у породици. Ове евиденције садрже податке о пријављеним случајевима (на пример, учесници догађаја, време, место и околности случаја, подаци о могућој жртви и друго), податке о пријављеном могућем учиниоцу, изрицању хитних мера, њиховом продужењу и извршењу, као и податке о извршењу мера заштите од насиља у породици. Другу врсту евиденција води *основни суд* и то о својим одлукама о предлозима за продужење хитних мера и о одређеним мерама заштите од насиља у породици и ове евиденције садрже податке о лицу коме је продужена хитна мера, број и датум решења о овом продужењу или о одбијању предлога за продужење, податке о жалби, против решења донетог о предлогу за продужење хитних мера и податке о одлуци донетих по овој жалби. Такође, значајну врсту евиденција води и *основно јавно тужилаштво* о предлозима за продужење хитних мера и захтевима за одређивање мера заштите од насиља у породици. Ове евиденције садрже податке о лицу за које је предложено продужење хитних мера и податке о продужењу самих мера, податке о подношењу тужбе за одређивање мера и врсти мере чије се одређивање тражи, податке о одлуци суда поводом ове тужбе и о продужењу и престанку мере заштите од насиља у породици. Коначно, услугу вођења евиденције о примени индивидуалних планова заштите и подршке жртви, води надлежни *центар за социјални рад*, а ова евиденција садржи име, презиме, ЈМБГ грађана и адресу пребивалишта (боравишта) жртве, податке о индивидуалном плану заштите и подршке жртви, податке о планираним мерама заштите и подршке жртви, као и податке о извршиоцима ових мера и роковима за њихово предузимање (чл. 34. Закона).

¹³ Закон о бесплатној правној помоћи, Сл. гласник РС, бр. 87/2018.

Све напред наведене врсте евиденција се воде у електронском облику и чине Централну евиденцију о случајевима насиља у породици. Ову евиденцију води Републичко јавно тужилаштво, а подаци могу да се у њу унесу само уз коришћење одговарајућих заштићених приступних шифри¹⁴. Посебно је регулисан приступ овим подацима, који је дозвољен само у сврху остваривања надлежности предвиђених напред наведеним Законом и уз коришћење заштићених приступних шифри. Државни органи и установе су дужни да штите податке о личности¹⁵, с тим што за прикупљање ових података није потребан пристајак лица на које се подаци односе. Поред евиденције, веома је значајно и **праћење примене закона**, које је поверено *Савету за сузбијању насиља у породици* (образује га Влада Републике Србије својим актом и одлучује о његовом саставу и начину рада). Овај Савет има и задатак да побољшава координисање и делотворност спречавања насиља у породици и заштиту од насиља у породици. Његове чланове чине представници органа и установе, надлежних за примену Закона о спречавању насиља у породици, с тим што овај Савет може, по потреби, да укључи у свој рад и представнике научних и других стручних институција и удружења, чија је делатност повезана са заштитом насиља у породици.

Надлежни државни органи су обавезни да предузму истрагу, изврше оптужење и започну судско процесуирање кривичних дела којима је инкриминисано насиље према женама и насиље у породици, што је регулисано одредбама ЗКП-а. Наиме, сва дела родно заснованог насиља и насиља у породици, гоне се по службеној дужности, изузев полног узнемиравања. Према Истанбулској конвенцији¹⁶, када је реч о кривичним делима принудног брака, сексуалног насиља, принудног абортуса, гениталног сакаћења и стерилизације, државе су обавезне да предузму мере и пруже све услуге које су у њиховој надлежности, како би се обезбедила могућност гоњења учинилаца. Такође, ради обезбеђења заштите жена које су жртве родно заснованог насиља и насиља у породици, посебно су значајне мере и услуге које обезбеђују заштиту од поновне дискриминације (ревиктимизације) у току вођења кривичног поступка. Наведена Конвенција својим одредбама установљава и обавезу да државе предузму одговарајуће законодавне и друге мере, ради обезбеђивања могућности да владине и невладине организације могу да пруже услуге помоћи или подршке жртвама, на њихов захтев, током истраге и судског поступка. Такође, у ове обавезе држава спада и предузимање неопходних законодавних и других мера и услуга заштите права интереса жртава у свим фазама истраге и судског поступка. Ту се мисли, пре свега, на заштиту жртве, њене породице и сведока, обавештеност жртава о њиховим правима и расположивим услугама,

¹⁴ Наведени подаци се чувају у евиденцијама и у централној евиденцији 10 година, а после тога се бришу.

¹⁵ Закон о заштити података о личности, Сл. гласник РС, бр. 87/2018.

¹⁶ Ову Конвенцију је Република Србија ратификовала.

као и о исходу њихове жалбе и, уопште, целог случаја. Притом је посебно важно указати на чињеницу да државе треба да обезбеде одговарајуће услуге подршке, како би права и интереси жртава насиља били прописно представљени и узети у обзир, као и услуге мера заштите деце жртава и сведока насиља и друго¹⁷. Значајна улога сваке државе се састоји и у забрани прилажења, састајања или комуницирања са одређеним лицем или посећивања одређених места, затим искључењу јавности током поступка када је то неопходно ради заштите личности оштећеног или неког другог лица, као и заштити сведока, пре свега, посебно осетљивих и заштићених сведока.

6. Правна и физичка лица и удружења за пружање услуга заштите и подршке жртвама насиља у породици

Постоје бројни ефикасни механизми заштите жена од насиља, а као један од најефикаснијих су, свакако, СОС телефони за жене и децу, који су жртве насиља. Ови телефони омогућавају да жртве брзо добију одговарајуће информацију и да могу да пронађу подршку. Ова, изузетно значајна услуга је предвиђена Законом о социјалној заштити¹⁸ (чл. 40), чија се важност огледа у томе што се путем ње (ове услуге) жена која је преживела насиље или је под ризиком од насиља, оснажује да изађе из ситуације и појави се у јавности, како би на тај начин потражила и одговарајућу помоћ.

На овом месту бисмо навели, пре свега, услуге СОС телефона које пружају организације које су окупљене око мреже „Жене против насиља“. Ове организације су регионалног и локалног карактера, али је њихов рад веома значајан, јер су, на пример, током 2019. године, организације из ове мреже (укупно 21) примиле 12.340 позива, док је број жена које су користиле услуге износио у тој години 4.173. Током 2020. године, Савезу „Мрежа СОС Војводина“ обратило се путем СОС телефона или директним доласком 489 жена, при чему је пружено, укупно, 3.457 услуга. Посебна пажња се посвећује и националним мањинама, тако да је, у оквиру лиценциране услуге Удружења Рома „Нови Бечеј“, Удружења Ромкиња „Освит“ из Ниша и Ромског центра за жене и децу „Даје“ пружен велики број услуга СОС телефона на ромском језику. Такође, услуге националног СОС телефона пружа и Центар за бригу о одојчади, деци и младима „Звечанска“ са три паралелно активне линије, свакога дана током седам дана у недељи. Тако, на пример, у 2019. године је регистровано 3.478 позива на национални СОС број, од којих је 1.565 позива имало тематику насиља.

Међутим, овде треба указати на чињеницу да су бројне женске невладине организације забринуте за, евентуално, угрожавање анонимности жена које позивају овај телефон и тиме одврате позиваоце. Наиме, током пружања услуге

¹⁷ Истанбулска конвенција, чл-56.

¹⁸ Сл. гласник РС, бр. 24/2011 и 117/2022 - одлука УС.

националног СОС телефона, региструју се (снимају се) разговори са корисницима, тј. женама које позивају, а снимци ових позива се чувају за случај да суд наложи њихово коришћење. На то је упозорен и Повереник за информације од јавног значај и заштиту података о личности у току поступка надзора, који је утврдио ове неправилности, јер је то у супротности са стандардима Истанбулске конвенције, тј. Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици. Ова Конвенција представља међународни уговор потписан у Истанбулу 2011. године, а њен значај се састоји у томе, што она обавезује државу да омогући отварање кризних центара за случајеве насиља у довољно великом броју, како би жртвама биле обезбеђене услуге лекарског и лабораторијског прегледа, саветовање и подршка у случају трауме¹⁹.

Када је реч о Републици Србији, треба рећи да у њој постоји четири таква центра, који испуњавају стандарде Савета Европе, што значи да су у њима обједињене (на једном месту) медицинска, психолошка и правна подршка. Интересантно је навести да ови центри функционишу у три опште болнице на територији АП Војводине и у Клиничком центру Војводине. У њима су услуге доступне 24 часа, 7 дана у недељи и ове услуге се пружају бесплатно. Страх од негативног обележавања особе која пријави насиље у породици и разне предрасуде, тј. негативни ставови који су утемељени на погрешним чињеницама, утичу на одлуку жртава да насиље не пријаве, посебно у малим срединама. Такође, наглашена је недовољна информисаност жена о доступности наведених услуга, док код професионалаца у институцијама и даље постоји висок степен предрасуда у односу на жртве породичног насиља.

У овом делу рада ћемо указати и на значај служби за информисање и подршку жртвама (оштећенима) и сведоцима. Наиме, ове службе постоје, када је реч о Републици Србији, у свим вишим јавним тужилаштвима, Тужилаштву за организовани криминал и Тужилаштву за ратне злочине, Првом основном јавном тужилаштву у Београду, као и у свих 25 виших судова у Србији. Њихов основни задатак се састоји у обезбеђивању емоционалне, логистичке и сваке друге помоћи и подршке жртвама (оштећенима) и сведоцима²⁰. Због значаја рада и активности ових служби, започет је пројекат „Подршка жртвама и сведоцима кривичних дела у Србији“. Овај Пројекат спроводи мисија ОЕБС-а у Србији, заједно са Министарством правде Владе Републике Србије, а главни циљ ових активности је јачање капацитета служби подршке и сведоцима у полицији, јавним тужилаштвима, судовима и организацијама цивилног друштва. Такође, значај овог Пројекта се огледа и у чињеници што он треба да допринесе већем остваривању права жртава (оштећених) и лакшем приступу услугама помоћи у оквиру кривичног правосуђа у Србији. Посебно, треба

¹⁹ Истанбулска конвенција, чл. 25.

²⁰ Мирчић Чалуковић, Г., Ћоровић, Е., *Јавни тужилац као орган заштите жртава насиља у породици у праву Србије*, Темида, вол. 21, бр. 2/2018, стр. 293-313.

нагласити да је, у циљу настојања и жеље да се ова област што потпуније хармонизује са Директивом 2012/29/ЕУ Европског парламента и Савета од 25. октобра 2012. године²¹.

Када је реч о нашем националном законодавству, треба указати на чињеницу да важећи Закон о спречавању насиља у породици, својим одредбама садржаним у чл. 32, обавезује надлежне државне органе да воде евиденцију о пријављеним случајевима насиља у породици, о изрицању и извршењу хитних мера, као и о извршењу мера заштите од овог насиља. Сагласно овом члану наведеног Закона, израђена је током 2018. године, апликација под називом „Спречавање насиља у породици“, чији је циљ евидентирање свих поступања полицијских службеника по одредбама напред наведеног члана.

Националном стратегијом за остваривање права жртава и сведока кривичних дела у РС (2020-2025)²² је регулисано успостављање служби подршке и формирање националне мреже служби за помоћ и подршку жртвама и сведоцима кривичних дела у Републици Србији. Овом Стратегијом је предвиђен развој услуга примарне и секундарне, тј. опште и специјализоване подршке и помоћи, при чему, примарне (опште) услуге обухватају: 1) пружање информација о правима и положају жртве и сведока у кривичном поступку; 2) пружање информација о доступним службама подршке и услугама секундарне, односно специјализоване помоћи и подршке у оквиру Националне мреже; 3) индивидуалну процену специфичних потреба жртава; 4) пружање емоционалне подршке и 5) информисање жртве о пуштању учиниоца на слободу. Друга група услуга (секундарне, тј. специјализоване) обухватају: 1) пружање психолошке и психо-социјалне подршке; 2) медицинску помоћ; 3) збрињавање у сигурним кућама; 4) пружање бесплатне правне помоћи; 5) укључивање у индивидуалне и групне третмане рехабилитације и 6) укључивање у програме психо-социјалног и економског оснаживања.

Да би се обезбедио делотворан приступ правди, неопходно је омогућити адекватан и квалитетан систем правне помоћи и то, бесплатно или по смањеним тарифама, сваком лицу које није у стању да плати трошкове заступања и помоћи. Наиме, Закон о бесплатној правној помоћи је донет 2018. године, а почео је да се примењује 1. октобра 2019. године. Право на остваривање ове помоћи је признато лицима која имају право на правну заштиту од насиља у породици, од тортуре, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања, а наведеним Законом је прописано да бесплатну правну помоћ пружају адвокатура и службе правне помоћи јединице локалне самоуправе. Невладине организације могу пружати ову помоћ само на основу одредби које уређују право азила и забрану дискриминације. Пружаоци

²¹ Овом Директивом се успостављају минимални стандарди у вези са правима, подршком и заштитом за жртве кривичних дела и замењује Оквирна одлука Савета 2001/220/ПУП.

²² Влада РС усвојила је Националну стратегију 30. 07 2020. године.

бесплатне правне помоћи, сходно чл. 9. ст. 5. наведеног Закона, могу да пружају опште правне информације и да попуњавају формуларе²³.

7. Сигурне куће (прихватилишта), као посебан вид пружања услуга

Услуге смештаја жртава насиља у породици, као и њихове малолетне деце, пружају се у прихватилиштима (склоништима), познатијим по имену „сигурне куће“. То је одређено одредбама Закона о социјалној заштити (чл. 40), које предвиђају пружање услуга и мера правне заштите, дневне услуге у заједници (дневни боравак и помоћ у кући), услуге подршке и обуке за самосталан живот, саветодавно-терапијске и социјално-едукативне услуге, одржавање породичних односа и поновно спајање породице, подршка у случајевима насиља, породична терапија, медијација, СОС телефони, интензивне услуге подршке породици која је у кризи и друге саветодавне и едукативне услуге и активности, а посебно услуге смештаја у прихватилиште, у сродничку, хранитељску или другу породицу за одрасле и старије. Одредбама чл. 42. овог Закона је предвиђено организовање и трајање услуга социјалне заштите, као услуга за децу, младе и породицу и услуга за одрасле и старије кориснике. Ове услуге социјалне заштите се пружају привремено, повремено и континуирано, што зависи, пре свега, од потреба и најбољих интереса самих корисника.

Наравно, на првом месту је потребно пружити услуге процене и планирања, које обухватају процену стања и потреба корисника, као и индивидуално планирање услуга, ради њиховог коришћења, а то у Републици Србији, тј. аутономној покрајини, спада у надлежност центара за социјални рад, центара за породични смештај и усвојење и установа за васпитање деце и омладине. Такође, ову процену и планирање, приликом пружања услуга, обављају и пружаоци услуга социјалне заштите у складу са законом и другим прописима. Смештај у прихватилиште је значајан за корисника, јер се њиме обезбеђује краткотрајан боравак и осигурава безбедност, изналажење одрживих решења за кризне ситуације, задовољење његових основних потреба и приступ другим услугама. Услугу смештаја у прихватилиштима обезбеђује јединица локалне самоуправе.

Међутим, у ситуацијама које угрожавају живот, здравље и развој корисника, услуге социјалне заштите се могу пружити и у виду неодложних интервенција ради осигурања њихове безбедности, а те услуге пружа центар за социјални рад, уз обавезну сарадњу са другим надлежним органима и службама. Ове услуге обезбеђује Република Србија, односно аутономна

²³ Овде је нејасно зашто женске невладине организације, које су специјализоване за пружање услуга бесплатне правне помоћи и које су исту помоћ пружале деценијама уназад, нису укључене у ову активност, тј. нису предвиђене Законом о бесплатној правној помоћи.

покрајина, с тим што ближе услове и стандарде за њихово остваривање, прописује министар надлежан за социјалну заштиту. Наравно, велики значај имају тзв. међусекторске услуге у случајевима када се, зависно од потреба корисника, услуге социјалне заштите могу пружати истовремено и комбиновано са услугама које пружају образовне, здравствене и друге установе. То усклађено пружање међусекторских услуга се обезбеђује закључивањем протокола о сарадњи, што је предвиђено одредбама чл. 58. Закона. Притом је битно обезбедити најквалитетније и најекономичније пружање ових услуга.

Када је реч о сигурним кућама, треба рећи, најпре, да у Републици Србији постоје „сигурне куће“, као прихватилишта за жене и њихову децу, који су угрожени физичким, психичким, сексуалним и економским насиљем у породици, тако и „сигурне куће“ за мушкарце који, такође, трпе овакве или друге облике породичног насиља. Наравно, суштина формирања ових сигурних кућа је привремени смештај, са циљем да се угроженим лицима пружи заштита и подршка ради изласка из насиља. Сасвим је нормално да се ове „куће“ налазе на тајним локацијама, са разлога што је неопходно осигурати угроженим корисницима пуну безбедност. Када говоримо првој врсти сигурних кућа (за жене и децу), треба рећи да оне постоје у бројним градовима широм Србије, и то у: Београду, Новом Саду, Сомбору, Сремској Митровици, Зрењанину, Крагујевцу, Нишу, Јагодини, Панчеву, Лесковцу, Шапцу, Смедереву, Прибоју, Врању и прихватилиште за ургентне случајеве у Власотинцу. Боравак у овим кућама је бесплатан за кориснике, а трошкове за њихов боравак сnose локалне самоуправе. Правило је да одређену локацију користе жене и деца из других средина, јер је основна функција њиховог смештаја заштита и обезбеђење измештања из окружења у којем је постојало насиље. Основни циљ прихватања и пружања услуга се састоји у омогућавању да се жене и деца врате уобичајеном начину живота у заједници и да им се пружи могућност да организују живот без насиља.

Када дође до тренутног насиља, неопходан је ургентан смештај, а угроженим корисницима је омогућен боравак најдуже до 6 месеци, током кога се жене и деца упознају са другим члановима куће, пружају им се услуге сигурности, прихватања, подршке и могућности опуштања, одмора и окрепљивања, добијају потребну пажњу и ургентну помоћ. Та неопходна помоћ може бити разноврсна – медицинска, психолошка и свака друга врста помоћи. Током даљег боравка у сигурној кући, детаљно се упознају са врстом и начином пружања стручне помоћи, укључују се у индивидуални и групни рад, организују им се различите креативне радионице и едукације, као и помоћ у повезивању са другим институцијама, које су од значаја у решавању њихових проблема. У те институције спадају судови, центри за социјални рад, правна саветовалишта, здравствене установе, школе, полиција и друге. То значи да сигурна кућа није само место где се угроженим лицима даје могућност да преспавају, да се нахране и угреју, већ је то место где се са њима ради. Са

женама и децом су у сталном контакту психотерапеути, стручњаци разних специјалности који раде са децом, адвокати и друга лица, а све у циљу њиховог оснаживања и пружања сигурности. Циљ таквог рада је да из сигурне куће изађу са другачијим погледима на брак и породицу, него пре доласка у прихватилиште. То је, свакако, веома тешко, али је суштина таквог рада са угроженим корисницима (жртвама насиља) да после изласка из сигурне куће имају другачије погледа на све оно што их је снашло и да се лакше врате у свакодневни живот.

Управо, због тога, треба рећи да је смештај у сигурној кући привремени, јер је она специјализовано прихватилиште и прихватна станица за жене и децу које су жртве насиља у породици. Њима је, значи, потребно пружање бројних услуга, почев од исхране, здравствене заштите, правне помоћи, саветовања и консултација, психо-социјалне подршке, упућивања на оспособљавање за рад и повезивања са другим надлежним органима. Напред смо навели да боравак жена и деце (жртва насиља у породици) може у сигурној кући да траје до 6 месеци, али ово време може да буде продужено на основу заједничког мишљења стручне службе центра за социјални рад и стручних радника сигурне куће. Наравно, овај боравак може престати и пре отклањања последица насталих трпљењем насиља, уколико дође до насилничког понашања корисника према другим лицима у сигурној кући, злоупотребе лекова и опојних средстава, уништавања и несавесног односа према имовини куће, расприравања националне, верске, полне, политичке или друге врсте мржње и нетрпељивости и у другим случајевима, у којима по мишљењу стручних радника, није могућ даљи боравак корисника у овој установи, јер би тиме били угрожени остали корисници сигурне куће.

Ради обезбеђења физичке, психичке и сваке друге сигурности корисника, сигурне куће су опремљене видео-надзором, а о сигурности радника и свих других лица брине физичко обезбеђење, као и дежурне службе полицијске управе. Наравно, прописана су и строга правила понашања, права и обавезе корисника услуга ових прихватилишта, која доноси одговарајући центар за социјални рад, а који је и саставни део уговора потписаног између центра за социјални рад и корисника. Сваки корисник услуга сигурне куће се упознаје са кућним редом сигурне куће пре потписивања уговора и његова правила морају поштовати, како корисници, тако и стручна или позвана лица док су у овој установи.

Ако се говори о критеријумима за пријем у сигурну кућу (за жене и децу), онда треба рећи да је основни критеријум постојање физичког, сексуалног, психичког, економског или неког другог облика насиља, а поред тога, може се навести и одређена ситуација у којој се ова угрожена лица налазе, као и њихово психо-физичко стање. Оно што треба нагласити, јесте да већина сигурних кућа не прихвата особе које болују од тежих психијатријских болести или имају предисторију психијатријских поремећаја. Такође, у таква непожељна лица за пријем, спадају и особе зависне од алкохола, разних врста дрога, таблета,

ментално недовољно развијене особе и особе са поремећајима у понашању, које би могле да наруше функционисање прихватилишта.

Све напред наведено се може сматрати позитивним примером у решавању тешких породичних ситуација и заштите од насиља, али се као једна од најважнијих примедби у заштити наведених корисника, може навести спорост институција у реаговању, када жене пријаве насиље. Ту је веома важна улога полиције и зато се може рећи да је ситуација знатно боља у Београду, него у мањим срединама у унутрашњости, у којима се људи међусобно познају и та чињеница лоше утиче на процедуру заштите жртава. Зато, Београд не може да буде мерило, јер су већи проблеми у малим срединама. Отуда је питање насиља над женама и децом поново актуелизовано у Србији, а дугогодишње искуство у овој области показује да је мањкавост постојећег система заштите, под број један – ефикасност, пре свега у судским поступцима и чекање на налаз и мишљење одговарајућих вештака. Зато се, као основни проблем, наводи неефикасност и очекивање да ће то „неко други да реши“ или да ће се насиље у породици смањити или нестати само од себе, а да ће се посвађане стране временом помирити. Из тога се може закључити да држава жртвама насиља не пружа неку велику гаранцију да ће бити заштићена.

Међутим, на крају овог дела нашег рада, треба указати и на чињеницу да у Републици Србији постоји и злостављање мушкараца, које до скоро било табу тема, али је „јачи пол“ решио да о томе отворено проговори (наравно, не откривајући, у потпуности, свој идентитет). Наиме, врло често се дешава у својим изјавама за медије, угрожени мушкарци наводе да су, током заједничког живота са својом супругом уложили сав свој иметак (муком зарађени капитал) у изградњу куће или куповину стана, аутомобила, ствари и слично, али да су после тога завршили на улици. Разлози за то су бројни – недовољна опрезност приликом уписивања власништва, физичко насиље супруге и заједничке деце, психичко малтретирање „нежнијег пола“, који често бива јачи и слично. Неспорно је да и даље има далеко више угрожених жена, али је и ова појава данас актуелна, тако да је у Ћуприји отворена прва слична установа у оквиру пројекта невладине организације „Мушка сигурност“ и то 2009. године. Поред крова над главом, угроженим мушкарцима се пружају и многе друге услуге.

Отуда, стручњаци из Управе за родну равноправност, упозоравају да је пораст насиља у породици велики проблем. Према неким статистикама, најмање 7% мушкараца у Србији су жртве насиља и злостављања у породици. Зато је у селу СУПСКА, у општини Ћуприја основана, пре скоро деценију и по, прва сигурна кућа за мушкарце на Балкану. У овој, као и у касније основаним установама сличног типа, мушкарцима се пружају, пре свега, услуге смештаја и исхране, објашњења у каквом је стању њихов проблем, шта је стварно могуће да остваре прихватањем и боравком у сигурној кући, колико ће све то трајати и слично. Наравно, треба указати и на чињеницу да исте ситуације није могуће решавати на исте начине у различитим градовима, иако је исти правни систем у Србији. С обзиром да иза формирања и функционисања оваквих сигурних кућа

не стоје локалне самоуправе или државе, него се оне финансирају од донација, оно што се успе у Ћуприји или Шапцу, не значи да ће бити остварено у Нишу, Пожаревцу, Јагодини и другим градовима.

Разлози због којих мушкарци бивају жртве насиља су бројни, али се међу њима, најчешће, истичу неколико. До такве несносне ситуације долази, по правилу, после успостављања сигурног економског живота или обрнуто, после пада стандарда. Често пута долази до бежања од истине и реалности (можда, услед гледања неких ТВ серија и „сапуница“) да жене могу да живе саме, растерећене од својих мужева, да су они криви за одређену ситуацију, да су неспособни, неактивни (у сваком погледу), неваспитани и слично. Зато долази до њиховог омаловажавања у друштву и пред децом, рођацима и комшијама, вређања, неспремања хране, разних врста уцењивања и слично. Поред физичког, веома је присутно и психичко малтретирање, које је још теже!? Батине буду и прођу, али притисак на психу може довести до нервних болести, страха да су сви против њега, да га сви прате, да га мрзе и слично.

Да све није тако сјајно и да проблеми у овој области заиста постоје, говори чињеница да је, данас, насиље према мушкарцима у породици и у бројним другим државама у порасту. Тако је, на пример, 2017. године у САД-у, у Даласу (савезна држава Тексас), отворена друга сигурна кућа намењена искључиво мушкарцима, а отворена је од стране организације „The Family place“. Разлог је пораст жртава насиља, с једне стране, као и прескуп смештај у хотелима, с друге стране. Пружање услуга се састоји, пре свега, у финансијској стабилности, омогућавању да, као лица која је снашла иста судбина, буду заједно, схватању да је у реду што траже помоћ, да је нормално да имају емоције и да се осећају рањиво, па чак и да плачу. Зато је око 12.000 мушкараца током 2016. године окренуло телефон СОС, што је више него дупло повећање у односу на 2010. годину, када је 5.800 мушкараца окренуло тај број. Прва сигурна кућа за мушкарце у САД-у је отворена 2015. године у Арканзасу.

8. Пружање услуга малолетним лицима и њихова кривично-правна заштита

На крају овог рада, сматрамо да је неопходно, бар један део текста посветити малолетним лицима и заштити од било каквог облика њихове дискриминације, што се може учинити пружањем одговарајућих услуга и омогућавањем заштите њихових слобода и права. Малолетна лица често пута немају довољно снаге и храбрости да јавно укажу на одређени облик насиља, који је учињен према њима. Зато им треба, увек, упутити речи охрабрења, дати подршку да слободно и без икаквог устручавања говоре о свом проблему и пријаве случајеве надлежним институцијама. Свакако, такво понашање малолетних лица у одређеним случајевима је резултат друштва стереотипа и поједностављених решења, па зато многи стручњаци који се баве овом проблематиком, указују на потребу увођења обуке за препознавање

злостављања и насиља у породици. Погрешан однос према случајевима насиља у породици је последица особина културе, која представља скуп устаљених структура опажања, реаговања, понашања, навика и мишљења. Међутим, такав скуп може да лако произведе стереотипна и поједностављена објашњења друштвених догађаја, што има за последицу да малолетне жртве насиља желе да сачувају своју анонимност. Зато њих треба охрабрити да проговоре о својим негативним искуствима, јер су такви проблеми, нажалост, врло често око нас, али се много тога оставља по страни и крије „под тепихом“.

Управо, због тога, битно је да малолетна лица буду од почетка (од „малих ногу“) буду едукована и поучена да укажу на било какве негативне појаве у свом окружењу, а посебно на сваку врсту насиља, јер ће им се, увек, пружити подршка да говоре јавно. То значи да треба извршити одређену *трансформацију* од теме која, можда, није за свакодневни разговор у тему о којој се говори транспарентно и отворено. Зато је важно да се, већ на нивоу узраста деце која похађају основну школу, врше едукације о оваквим темама, а такви разговори треба да се воде и у породици, у кругу пријатеља, вршњака, на послу, свуда и често. Потребан је образовни пакет за основне и средње школе и то промишљен, свеобухватан, састављен од стране стручњака који се баве овом проблематиком, како би се омогућила превенција од свих облика насиља над малолетним лицима. Чињеница је да Република Србија има довољно стручњака за тако нешто и да деца треба на време буду образована и обучена да опасност препознају, да се супротставе и сачувају. Отуда је неопходно укључити одговарајуће програме у образовање наше деце још од основне школе, па на даље. Посебно је важно напоменути да свако од нас, као појединац, па и друштво у целини, треба да, у оваквим ситуацијама, према жртвама насиља покажу емпатију и поштовање.

Имајући у виду да малолетна лица спадају у најосетљивији део популације једног друштва, у нашој држави је донет Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица²⁴, који садржи одредбе о заштити ових лица, која су *виктимизирана*²⁵ одређеним кривичним делом. Овај Закон предвиђа посебна правила њиховог саслушања, начелну забрану суочења између малолетног лица као жртве и окривљеног, обавезно постављање пуномоћника малолетном лицу као жртви и специјализацију органа поступања. Уколико то лице нема пуномоћника, њега ће решењем из реда адвоката поставити председник суда, а трошкови заступања падају на терет буџетских средстава суда.

²⁴ Сл. гласник РС, бр. 85/2005.

²⁵ „Виктимизација је облик дискриминације и процес настанка одређеног стања код одређених особа, које постају жртве посредством одређеног људског деловања, изазваног намерном или ненамерном људском радњом“. Наведено према: Lerner, M. J., Montada, L., *Responses to victimizations and belief in a just world*, Plenum Press, New York, 1998.

Овде се може навести, као пример добре праксе у домену заштите деце, тј. лица до 18 година, која су жртве или сведоци у кривичном поступку, формирање Јединица за подршку деци жртвама и сведоцима у кривичном поступку. Ове јединице су формиране на нивоу четири апелациона суда у Београду, Нишу, Новом Саду и Крагујевцу, како би се деци помогло и пружиле услуге у припреми за сведочење и поступање у поступку, ради примене Законом прописаних мера усмерених на заштиту деце жртава од *секундарне виктимизације*²⁶. Услуге стручњака из ових Јединица су, најчешће, пружане у случајевима када су се деца појављивала као жртве и сведоци у кривичном поступку, за кривична дела насиља у породици²⁷. Овај пројекат се показао као веома значајан и дао је позитивне ефекте, а оснивање и рад наведених Јединица су били пројектно финансирани. Међутим, и поред тога, оне су после завршетка трајања пројекта, престале са радом.

9. Закључак

На крају овог рада, могли бисмо да закључимо да пружање услуга подршке жртвама и сведоцима кривичних дела насиља у породици, тренутно није на задовољавајућем нивоу. Наиме, у овој области је највећи изазов успостављање мреже служби за подршку жртвама и сведоцима на целој територији државе, јер је пружање ове помоћи и подршке базирано, пре свега, на активностима служби које су успостављене при вишим судовима и тужилаштвима, док је могућност приступа услугама доста неуједначена. Као прва примедба би се могла навести чињеница да рад пружалаца ових услуга није стандардизован. Такође, нису утврђене ни јасне процедуре за процену потреба жртава и сведока, упућивање на одговарајуће службе и слично. Томе треба додати и несистематизованост информација о расположивим видовима подршке и њихову недоступност у оквиру јединствене базе, као и недостатак података о броју и структури пружалаца и корисника услуга.

Када је реч о самом појму жртве, треба рећи да он није дефинисан, ни у Кривичном законнику Србије, ни у Закону о спречавању насиља у породици. Због тога, у делу јавности постоје недоумице у вези значења овог појма, пре свега, што је појам жртве насиља у породици, сагласно одредбама Породичног закона и Закона о спречавању насиља у породици, шири од појма оштећеног у

²⁶ „Секундарна виктимизација (позната и као виктимизација након злочина или двострука виктимизација), односи се на даље окривљавање жртава од стране кривичних правосудних органа након примљеног извештаја о насталој виктимизацији“. Наведено према: *Post-crime victimization or secondary victimization*. Comprehensive Criminal Justice Terminology, Prentice Hall, Archived from the original on 10.3.2013.

²⁷ Милосављевић-Ђукић, И., Танкосић, Б., Петковић, Ј., Марковић, М., *Јединице за подршку деци жртвама и сведоцима у кривичном поступку – Домаће право и пракса*, Темида, вол. 20, бр. 1/2017, стр. 45-64.

кривично-правном и прекршајно-правном смислу речи. То је због чињенице што се он односи и на лица у односу на која нису остварена обележја кажњивих дела. Такође, административни подаци се воде у оквиру одвојених система, који су укључени у превенцију и заштиту од насиља, али су они прилагођени потребама појединачних система. Поред тога, јединствена и централизована евиденција случајева насиља у породици још увек није успостављена, нити постоји систематизовани и структурирани начин прикупљања и евидентирања потребних података о надлежним службама. Отуда су ови подаци, тешко или потпуно неупоредиви, а не постоји ни јединствена методологија њиховог евидентирања. Зато је потребно успостављање централизованог система, како би се избегло дуплирање података и омогућило праћење случајева кроз цео систем.

Коначно, треба указати и на недостатак који се тиче наведеног евидентирања, а који се састоји у томе што се њиме врши само прикупљање података за кривична дела насиља у породици, а не и за друга кривична дела која се тичу родно заснованог насиља, која су предвиђена Законом о спречавању насиља у породици. Међутим, и када постоји одређена евиденција, евидентирани подаци, најчешће, нису доступни јавности, а проблем представља и одсуство адекватне сарадње надлежних органа и недостатак размене потребних података. Посебан проблем се састоји и у томе што не постоји адекватно и јединствено разврставање података по одређеним битним својствима жртве и учиниоца, као што су њихов однос, пол, старост, инвалидитет и слично. Зато је неопходно, што пре, успоставити адекватан систем за прикупљање наведених података, како би се отклонили напред наведени недостаци.

*Dragan Bataveljić, Ph.D., Full-time Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

ORGANIZATION SERVICES FOR THE FIGHT AGAINST FAMILY VIOLENCE

Summary

In the paper, the author points to the constant increase in domestic violence. This phenomenon has been particularly intense in the last few decades and represents a very significant problem. First of all, women and children are exposed to this violence, but for almost two decades, men have also suffered from domestic violence. We meet this phenomenon in the Republic of Serbia, as well as in other countries of

the world. This problem is particularly expressed in the United States of America. The Republic of Serbia is trying to solve this problem by passing appropriate laws and adopting the National Strategy for the Prevention and Suppression of Violence. That is why domestic violence has become the subject of wider social discussion and scientific research. It was also characterized as a criminal offense by the adoption of the Criminal Code and the Family Law from 2005. Our society's answer is unambiguously, because the Constitution of the Republic of Serbia from 2006 guarantees every person equal legal protection without discrimination. This one, the highest general legal act, guarantees to every citizen of our country, the dignity and free development of personality, the inviolability of mental and physical integrity. That is why, in our country, there are numerous authorities responsible for preventing domestic violence and providing protection and support services to victims. Numerous legal and natural persons and associations, as well as non-governmental organizations, have a significant role in the provision of these services. Special attention is dedicated to the protection of minors and the realization of their rights, safety and security. Finally, a large increase violence against men is evident in the last decade. In order to protect, support and provide services to victims of violence, regardless of gender and age, there is an increasing number of safe houses, as shelters for vulnerable persons.

Key words: *violence, family, women, men, children, safe houses, shelters, legal help, state bodies, non-governmental organizations, local self-government, Republic of Serbia.*

Литература

- Закон о бесплатној правној помоћи, Сл. гласник РС, бр. 87/2018.
Закон о заштити података о личности, Сл. гласник РС, бр. 87/2018.
Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Сл. гласник РС, бр. 85/2005.
Закон о социјалној заштити, Сл. гласник РС, бр. 24/2011 и 117/2022 - одлука УС.
Закон о спречавању насиља у породици, Сл. гласник РС, бр. 94/2016.
Константиновић Вилић, С., *Социјални и економски фактори веће изложености жена насиљу у породици*, Зборник радова: Породица у лавиринту породичног насиља, Ниш, 2013.
Lerner, M. J., Montada, L., *Responses to victimizations and belief in a just world*, Plenum Press, New York, 1998.
Милосављевић-Ђукић, И., Танкосић, Б., Петковић, Ј., Марковић, М., *Јединице за подршку деци жртвама и сведоцима у кривичном поступку – Домаће право и пракса*, Темида, вол. 20, бр. 1/2017.

- Мирчић Чалуковић, Г., Ђоровић, Е., *Јавни тужилац као орган заштите жртава насиља у породици у праву Србије*, Темида, вол. 21, бр. 2/2018.
- Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партнерским односима, Сл. гласник РС, бр. 27/2011-6.
- Николић-Ристановић, В., *Преживети транзицију. Свакодневни живот и насиље у посткомунистичком и постратном друштву*, Београд, 2008.
- Петрушић, Н., Константиновић Вилић, С., *Породично-правна заштита од насиља у породици у правосудној пракси Србије*, Београд, 2010.
- Post-crime victimization or secondary victimization, Comprehensive Criminal Justice Terminology, Prentice Hall, Archived from the original on 10.3.2013.
- Стратегија за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици за период 2021-2025. године, Сл. гласник РС, бр. 47/2021.